

ΑΓΑΠΗ & ΕΤΕΡΟΦΥΛΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Αν και η αγάπη ή η αναζήτηση της αγάπης θα μπορούσε να πει κανείς ότι αποτελεί ένα ισχυρά σταθερό κίνητρο της συμπεριφοράς μας, δεν είναι και πολύ σαφές τί εννοεί ο καθένας μας με τη λέξη αυτή. Στο λεξικό π.χ. θα βρούμε ως ερμηνεύματά της τα αγαθά συναισθήματα, τη φιλική διάθεση, τη στοργή, την τρυφερότητα, τη γενετήσια έλξη, το πάθος, τον έρωτα. Άλλες πάλι φορές, στην καθημερινότητα, μπορεί να μιλάμε για αγάπη και να εννοούμε ασφάλεια, υποστήριξη, κατανόηση ή ικανοποίηση κάποιας επιθυμίας. Αυτή η υποκειμενικότητα με την οποία τείνει κανείς να φορτίζει αυτή τη λέξη ή, καλύτερα, η ενσωμάτωση τόσο πολλών εννοιών σε μία και μόνο λέξη δεν μπορεί να είναι τυχαία, στον βαθμό που φαίνεται ότι όλα αυτά –και όχι μόνο– διαδραματίζονται στο πεδίο των ανθρώπινων σχέσεων, όπου η αγάπη είναι το ρητό ή άρρητο αίτημα το οποίο απευθύνουμε στον άλλον.

Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι μια σχέση με τους άλλους καθορίζεται μόνον από την αγάπη. Βασικοί καθοριστικοί παράγοντες ακόμη, όπως η επιθετικότητα και η σεξουαλικότητα, συμβάλλουν στη διαμόρφωση των ανθρώπινων σχέσεων με όλους τους τρόπους έκφρασής τους και τους συνδυασμούς τους. Με αυτή την έννοια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αγάπη συμβάλλει και αυτή στον χρωματισμό του τοπίου των ανθρώπινων σχέσεων, χωρίς όμως να είναι και το μόνο χρώμα. Αλλά ούτε και η αγάπη είναι πάντα δεδομένη στις ανθρώπινες σχέσεις. Πολλές φορές υπάρχει αλλά δεν διακρίνεται, ενώ άλλες φορές μπορεί να λειτουργεί ως άμυνα σε άλλα συναισθήματα, όπως η επιθετικότητα, το άγχος αποχωρισμού, ή και στο αίσθημα της μοναξιάς (Altman 1977).

Αυτό που φαίνεται να είναι κοινό στις ψυχαναλυτικές απόψεις σε σχέση με το ζήτημα αυτό είναι ότι η απόκτηση της ικανότητας γι' αγάπη αποτελεί σταθμό στην ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του ατόμου και εξαρτάται άμεσα από την ψυχολογική του οργάνωση. Θεωρείται ότι είναι το αποτέλεσμα μιας αναπτυξιακής πορείας μέσα από την οποία εσωτερικεύονται οι σχέσεις του παιδιού με τα σημαντικά πρόσωπα, δηλαδή τους γονείς –διαδικασία μέσα από την οποία δημιουργούνται οι ταυτίσεις. Αν και σε αυτά έχουν αναφερθεί ειδικότερα προηγούμενοι ομιλητές, θα ήθελα ωστόσο να υπογραμμίσω ως βασικές προϋποθέσεις για την απόκτηση αυτής της ικανότητας την ύπαρξη μιας επαρκούς μητέρας κατά τον Winnicott (1945), η οποία θα επιτρέψει την οργάνωση του βρέφους και την ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για το αντικείμενο [concern], ενώ παράλληλα θα το βοηθήσει τόσο στην επίτευξη της καταθλιπτικής θέσης όσο και στην ικανότητα για επανόρθωση και ευγνωμοσύνη όπως υποστηρίζει η Klein (1957), αλλά και στην ικανότητα για διαφοροποίηση και ανεξαρτητοποίηση κατά τη Mahler (1968). Επιπλέον, η διαμόρφωση της σεξουαλικής ταυτότητας του παιδιού, όπως διαμορφώνεται μέσα από την τριαδική σχέση με τον πατέρα και το οιδιπόδειο σύμπλεγμα.

Ιστορικά η ψυχανάλυση, καθώς προσανατολίστηκε αρχικά κυρίως στο οιδιπόδειο και στα στάδια οργάνωσης της libido, προσπάθησε να εξηγήσει το φαινόμενο της αγάπης μέσα από τέτοιους μηχανισμούς. Έτσι ο Abraham (1924) και ο Reich (1929) υπέθεσαν την ύπαρξη ενός γενετήσιου σταδίου οργάνωσης της libido, το οποίο συμπίπτει χρονικά με την εφηβεία και θεωρείται ότι ενσωματώνει τα καλύτερα συστατικά των προηγούμενων σταδίων: από το στοματικό τη δραστηριότητα και από το πρωκτικό την επιμονή. Σύμφωνα με αυτούς η

επίτευξη αυτού του σταδίου συνεπάγεται την αντιμετώπιση τόσο της επιθετικότητας και της αμφιθυμίας προς το αντικείμενο της αγάπης, όσο και του ναρκισσισμού, αλλά και των απαγορεύσεων του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Ο Fenichel (1945), από την άλλη, προσδιόρισε την αγάπη ως το «ενδιαφέρον προς το αντικείμενο, που φτάνει μέχρι του σημείου να είναι αδύνατη η ικανοποίηση του ίδιου του ατόμου χωρίς την ικανοποίηση του άλλου». Στη δομικά προσανατολισμένη άποψη του Waelder (1930) επισημαίνεται ο συνθετικός ρόλος που επιτελεί το Εγώ μέσω της αγάπης, με την έννοια ότι αποτελεί τον «τόπο» όπου συντίθενται οι επιθυμίες του Id, οι απαιτήσεις του καταναγκασμού της επανάληψης, του Υπερεγώ, του Ιδανικού Εγώ και της πραγματικότητας.

Στην ομιλία μου θα αναφερθώ στη διερεύνηση ενός μέρους της πολύπλοκης δυναμικής που αναπτύσσεται μέσα στην ετερόφυλη σχέση και αφορά την ανάπτυξη του συναισθήματος της αγάπης, ξεκινώντας από το ότι η αγάπη παίρνει υπόψη της τις ανάγκες και τις επιθυμίες του άλλου, χωρίς όμως και να παραμελεί τις ανάγκες ή τις επιθυμίες του εαυτού. Με άλλα λόγια, αυτός που αγαπάει μπορεί να ταυτίζεται με τον άλλο και με τις επιθυμίες του, ενώ ταυτόχρονα κάνει το ίδιο για τον εαυτό του.

Κατά συνέπεια, για να υπάρξει σταθερότητα στη σχέση και να γίνει εφικτή η ανάπτυξη της αγάπης πρέπει το άτομο να έχει κατακτήσει και την ικανότητα για ταύτιση αλλά και την ικανότητα για διαφοροποίηση. Αυτομάτως όμως το ζήτημα της αγάπης έτσι τίθεται στο επίπεδο της δυαδικής σχέσης του παιδιού με τη μητέρα, μια άποψη που έχει ήδη επισημανθεί στη νεότερη βιβλιογραφία εντατικά από τη δεκαετία του '70 –δεκαετία η οποία γενικότερα σημαδεύεται από μια μετακίνηση της έμφασης από το τριαδικό Οιδιπόδειο στην προγενέστερη δυαδική σχέση με τη μητέρα. Βέβαια, ο Freud από το 1905 έλεγε ότι «το πρότυπο κάθε σχέσης αγάπης βρίσκεται στο βρέφος που θηλάζει» και ότι «η ανεύρεση του αντικειμένου αγάπης είναι στην πραγματικότητα μια επανεύρεση». Στη μεταγενέστερη βιβλιογραφία τόσο ο Bergmann (1971· 1988) όσο και ο Bak (1973), παραδείγματος χάρη, είδαν τον έρωτα και την αγάπη γενικότερα ως συνέπεια και ανάγκη που προκύπτει από τη συμβιωτική φάση με τη μητέρα, ως ανάγκη αναίρεσης του χωρισμού από αυτή. Εντοπίστηκε η στενή σχέση ανάμεσα στην αγάπη που αισθάνεται το μικρό παιδί και στην ενήλικη αγάπη, με αποτέλεσμα να βιώνεται συχνά η δεύτερη ως προσπάθεια διόρθωσης ή θεραπείας αυτών που έμειναν σαν ελλείμματα από την πρώτη. Αυτό όμως σημαίνει παράλληλα ότι μέσα στην ετερόφυλη σχέση ενεργοποιούνται και οι δυσλειτουργίες ή οι ελλείψεις που προέκυψαν από τη σχέση με τη μητέρα. Ας το δούμε αυτό πιο καθαρά μέσα από ένα κλινικό παράδειγμα:

Η κ. Α. δυσκολευόταν να κάνει μια ετερόφυλη σχέση, συχνά αισθανόταν θυμωμένη χωρίς να μπορεί πάντα να το εξηγήσει, ήταν μάλλον δυσαρεστημένη από τις κοινωνικές της σχέσεις και πολλές φορές κατηγορούσε τον εαυτό της που θύμωνε, ενώ άλλες φορές υπερθεμάτιζε που το έκανε. Δυσκολευόταν πολύ να αρνηθεί κάτι στους άλλους, παρότι μέσα της θύμωνε έντονα, και την ίδια στάση μετέφερε και στις ερωτικές της σχέσεις. Παρά τον περιορισμό της σεξουαλικής της ζωής, είχε την τάση να σεξουαλικοποιεί έντονα τις σχέσεις της, κάτι που γρήγορα φάνηκε ότι ήταν μια άμυνα σε συναισθήματα θυμού, απογοήτευσης και φόβου, που σχετιζόνταν με ένα βαθύτερο άγχος αποχωρισμού. Η κ. Α. είχε πάντα μια έντονη αμφιθυμική σχέση με τη μητέρα της, η οποία με διάφορους τρόπους έβαζε εμπόδια στη δυνατότητά της να διαφοροποιείται από αυτήν. Έπρεπε να λαμβάνει

υπόψη τις επιθυμίες της μητέρας της και των άλλων πρώτα και μετά τις δικές της, κάτι που της δημιουργούσε θυμό αλλά και ενοχή. Ταυτόχρονα, είχε μεγάλη δυσκολία να αποδεχθεί τις επιθυμίες της εξάρτησης από τη μητέρα της. Από μικρή ήταν συνδεδεμένη συναισθηματικά με τον πατέρα της και έπαιρνε το μέρος του στους συχνούς καυγάδες μεταξύ των γονέων της. Παρά ταύτα τον ένοιωθε αδύναμο ή και αδιάφορο απέναντί της και αισθανόταν ότι δεν την υποστήριζε όσο θα ήθελε απέναντι στη μητέρα της. Ακόμη αισθανόταν ότι η μητέρα της αντιδρούσε όταν προσέγγιζε τον πατέρα της, ενώ της άφηνε και την εντύπωση ότι αυτό θα ήταν σεξουαλικά επικίνδυνο. Φάνηκε ότι η τάση της να εξιδανικεύει τον πατέρα της καθώς και η «ευκολία» με την οποία μιλούσε για τις ερωτικές της επιθυμίες προς αυτόν ήταν άμυνα, όπως είπα και παραπάνω, σε ένα βαθύτερο άγχος αποχωρισμού που σχετιζόταν με τη μητέρα της. Η συμπεριφορά αποφυγής που είχε με τους ανθρώπους και πιο συγκεκριμένα με τους άνδρες, καθώς και η δυσκολία της να επικοινωνήσει μέσω συναισθημάτων αγάπης ήταν σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα των δυσκολιών της να διαφοροποιηθεί αλλά και να πλησιάσει την μητέρα της. Πίσω από την οιδιπόδεια «πρόσοψη», θα μπορούσα να πω, υπήρχε ένα ζήτημα διαφοροποίησης και ανεξαρτητοποίησης από την μητέρα.

Η αγάπη όμως στην ετερόφυλη σχέση συνδέεται φυσικά και με τη σεξουαλικότητα, η οποία αποτελεί και το βασικό κίνητρο για τη δημιουργία της σχέσης. Αν και η σεξουαλική επιθυμία συχνά συγχέεται με την αγάπη, είναι προφανές ότι όχι μόνο δεν είναι ταυτόσημη με αυτήν αλλά ούτε και πάντα το μοναδικό κίνητρο. Χρειάζεται εδώ να αναφέρω και μια διάκριση που γίνεται ήδη από τον Freud, ο οποίος αντιπαραβάλλει την αγάπη με τον έρωτα, το να είναι δηλαδή κανείς ερωτευμένος. Ο ορμητικός και ενθουσιώδης έρωτας διαχωρίζεται από την πιο ήρεμη και σταθερή αγάπη ως διαφορετικό ψυχολογικό φαινόμενο. Στην οπτική του Freud (1921) ο έρωτας παραλληλίζεται με την έκσταση και την ύπνωση, ενώ ο Bergmann (1971) βλέπει τον έρωτα ως όνειρο. Ταυτόχρονα εμφανίζεται να είναι περισσότερο συνδεδεμένος με τη σεξουαλικότητα, ενώ παράλληλα οδηγεί σε κάποια εξιδανίκευση του ερωτικού αντικειμένου, καθώς και σε μια μορφή υποτίμησης του εαυτού, τα οποία έχουν ως αποτέλεσμα ενός βαθμού περιορισμό του ελέγχου της πραγματικότητας. Ο Freud μάλιστα είχε μιλήσει για τη «φυσιολογική τρέλα» του έρωτα (Nunberg & Federn 1975).

Προϋπόθεση για να μπορέσει να ερωτευθεί κάποιος είναι να αντιμετωπίσει τις οιδιπόδειες και προοιδιπόδειες απαγορεύσεις και φόβους, καθώς και τις ασυνείδητες ομοφυλόφιλες δεσμεύσεις της λανθάνουσας περιόδου (Kernberg 1991). Στην περίοδο αυτή αναπτύσσονται τα συναισθήματα τρυφερότητας τα οποία συνδυάζονται με τα ένστικτα που επαναδραστηριοποιούνται κατά τη διάρκεια της εφηβείας (Laplanche & Pontalis 1983). Η σεξουαλική εγγύτητα που δημιουργείται με τη σχέση οδηγεί στη συναισθηματική εγγύτητα και αυτή, όπως σε κάθε σχέση, με τη σειρά της θα έχει ως αποτέλεσμα την κινητοποίηση επιθυμιών, απαγορεύσεων, συγκρούσεων, φαντασιών κ.λπ. σε κάθε μέλος της σχέσης. Με άλλα λόγια, θα κινητοποιηθούν όλες οι γονεϊκές ταυτίσεις που το κάθε μέλος της σχέσης έχει μέχρι τώρα εσωτερικεύσει στη ζωή του. Αυτές με τη σειρά τους θα επηρεάσουν τους ρόλους που καλούνται να παίξουν ο άνδρας και η γυναίκα σε μια ετερόφυλη σχέση και οι οποίοι βέβαια έχουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Είναι εξίσου προφανές ότι από τον βαθμό αποδοχής του ρόλου του ενός από τον άλλο, δηλαδή από τη δυνατότητα ταύτισης

με τον άλλο, συνήθως ασυνείδητης, θα καθοριστεί η σταθερότητα της σχέσης που δημιουργήθηκε και η δυνατότητα ανάπτυξης της αγάπης.

Ο Balint (1947· 1956), εξάλλου, παρατηρεί ότι η ικανότητα για οργασμό δεν συνεπάγεται την ικανότητα για αγάπη και ότι όσο περισσότερο αρχαϊκή η ψυχοσεξουαλική φάση τόσο λιγότερο λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες του αντικειμένου. Η γενετήσια αγάπη δεν είναι ταυτόσημη με τη γενετήσια λειτουργία, στον βαθμό που χρειάζεται να συσχετιστεί η δεύτερη με εξιδανίκευση, τρυφερότητα και κάποιας μορφής ταύτιση. Η αγάπη δεν είναι επομένως ένα αυτονόητο συναίσθημα. Ο πολιτισμός και η ανάγκη του ανθρώπου για παλινδρόμηση και επιστροφή σε κάποιο αρχικό στάδιο ένωσης με το αρχικό αντικείμενο είναι που αναγκάζει το άτομο να συγχωνεύσει τη σεξουαλικότητα με την αγάπη.

Ανάλογες διακρίσεις κάνει και ο Kernberg (1974α) στις πέντε κατηγορίες που ορίζει εξετάζοντας την «παθολογία της αγάπης». Στην πρώτη κατηγορία, των σοβαρών ναρκισσιστικών διαταραχών προσωπικότητας, υπάρχει πλήρης ανικανότητα για γενετήσιες τρυφερές σχέσεις. Στη δεύτερη, των ηπιότερων ναρκισσιστικών διαταραχών, επικρατεί η σεξουαλική ασυδοσία που κάποιες φορές μπορεί να είναι πολύμορφα διεστραμμένη. Και στις δύο αυτές κατηγορίες κυρίαρχος είναι ο ρόλος του φθόνου, της απληστίας και της υποτίμησης. Στην τρίτη κατηγορία, των μεταιχμιακών διαταραχών προσωπικότητας, κυρίαρχο χαρακτηριστικό είναι οι πολύ έντονες σχέσεις με σεξουαλική ελευθεριότητα, συχνά πολύμορφα διεστραμμένες, αλλά και η έντονη, πρωτόγονη εξιδανίκευση του ερωτικού αντικειμένου. Στην τέταρτη κατηγορία, των νευρωτικών διαταραχών, η ικανότητα για τρυφερότητα συνυπάρχει με τη σεξουαλική αναστολή. Τέλος στην πέμπτη κατηγορία, της ώριμης αγάπης, η γενετήσια σεξουαλικότητα συνδυάζεται με την ικανότητα για τρυφερότητα. Τα δύο μέλη της σχέσης αναπτύσσουν μια αίσθηση ταύτισης μεταξύ τους και η ανάγκη για εξιδανίκευση του άλλου αναφέρεται περισσότερο σε σχέση με αυτό που αντιπροσωπεύει ο άλλος ως αξία, ως κοινό ιδανικό κ.λ.π. παρά ως σώμα ή ως πρόσωπο.

Η ανάγκη για συγχώνευση η οποία βρίσκεται πίσω από τη σεξουαλική επιθυμία μπορεί να έχει όμως και αμυντικό χαρακτήρα. Η σεξουαλικοποίηση δηλαδή μπορεί να είναι μια άμυνα σε προβλήματα που σχετίζονται με τη διαφοροποίηση όπως την περιέγραψε η Mahler και που σε τελική ανάλυση μπορεί να αντανακλούν ελλείμματα αγάπης. Στο σημείο αυτό θα ήθελα πάλι να αναφέρω ένα κλινικό παράδειγμα:

Ο κ. Β. υπέφερε από έντονο άγχος, καταναγκαστικές σκέψεις και τάσεις αυτοκτονίας. Αισθανόταν, και όντως ήταν, κοινωνικά απομονωμένος, και εξέφραζε αμφιβολίες για τη σεξουαλική του ταυτότητα. Σύντομα έγινε αντιληπτή η δυσκολία του στη διάκριση φαντασίας και πραγματικότητας. Βίωνε με δραματικό τρόπο ως φόβο απόρριψης και απουσία αγάπης κάθε παραμικρή πιθανότητα διαφοροποίησής του από τους άλλους ανθρώπους. Ταυτόχρονα, ενώ επιζητούσε την αγάπη και το ενδιαφέρον των άλλων, κάθε πιθανότητα προσέγγισης των άλλων ανακινούσε μέσα του επίφοβες φαντασίες συγχώνευσης που κατέληγαν σε έντονους φόβους απώλειας της σωματικής του ταυτότητας και καταναγκαστική ενασχόληση με το σώμα του. Χαρακτηριστικές ήταν και οι φαντασίες επιστροφής στη μήτρα, που εξέφραζε συχνά. Σεξουαλικοποιούσε πολύ έντονα τις σχέσεις του ως άμυνα στο άγχος αποχωρισμού και αυτή η σεξουαλικοποίηση οδηγούσε σε φόβους απώλειας της σεξουαλικής του ταυτότητας. Αυτά έγιναν ιδιαίτερα οδυνηρά, όταν κατάφερε

να δημιουργήσει μια ετερόφυλη σχέση, οπότε προέκυψαν διάφορες διαστροφικές φαντασίες και φόβοι. Στη θεραπεία του προέκυψε ως κεντρικό ζήτημα η αίσθησή του ότι οι γονείς του και κυρίως η μητέρα του δεν μπορούσαν να ταυτισθούν επαρκώς με τις επιθυμίες του. Αυτό σε συνδυασμό με τη δυσκολία τους να εκφράσουν θετικά συναισθήματα προς τον ίδιο, το εκλάμβανε ως έλλειψη αγάπης και ενδιαφέροντος. Χαρακτηριστικά, όπως έλεγε, αγάπη είναι να μπορεί να θυμώνει χωρίς να τον εκδικούνται. Φαινόταν ότι δεν είχε εσωτερικεύσει τη δυνατότητα να διαφοροποιείται χωρίς να απειλείται, ενώ ταυτόχρονα η συνεχής προσπάθεια να προσεγγίσει τα πρόσωπα της αγάπης του βιώνονταν απειλητικά.

Ο Binstock (1973), παραλληλίζοντας και αυτός τη σχέση μητέρας-βρέφους με την ετερόφυλη σχέση, θεωρεί ότι η ανάγκη για ένωση, για συγχώνευση με τη μητέρα εξαιτίας του άγχους αποχωρισμού του βρέφους είναι η αιτία που ο άνθρωπος επιζητάει τη σεξουαλική ένωση. Ταυτόχρονα όμως φοβάται την ένωση αυτή, γιατί απειλεί την αυτονομία του, την ύπαρξή του και την ταυτότητά του. Η λύση στα ζητήματα αυτά είναι η ώριμη και ικανοποιητική ετερόφυλη σχέση, αφού και η ένωση επιτυγχάνεται με κάποιον τρόπο και η φυλετική ταυτότητα ισχυροποιείται μέσα από τους διακριτούς σεξουαλικούς ρόλους που το κάθε μέλος της σχέσης καλείται να παίξει. Η υιοθέτηση αυτών των ρόλων επιτυγχάνεται μέσα από την προβολή τμημάτων της αμφισεξουαλικότητας του κάθε μέλους της σχέσης στο άλλο. Η αγάπη προκύπτει, κατά κάποιον τρόπο, ως αποτέλεσμα μιας τέτοιας λύσης.

Αν και ο Freud υποστήριξε ότι ο τρόπος με τον οποίο επιλέγουμε το ερωτικό αντικείμενο γίνεται με ανακλιτικό τρόπο, δηλαδή έχει ως πρότυπο τον γονέα που ικανοποιεί, και σχετίζεται με την αντικειμενοτρόπο libido, αυτή η άποψη έχει αμφισβητηθεί. Σε ένα μεγάλο αριθμό μελετών (Van der Wals 1965· Kernberg 1980· Gruenberger 1971· Joffe & Sandler 1965) τονίστηκε η σημασία που έχει η ικανοποίηση ναρκισσιστικών αναγκών του καθενός μέλους μέσα στον σχηματισμό που αποτελεί το ζευγάρι. Αγαπάμε, δηλαδή, γιατί έτσι προσεγγίζουμε μέσα από ένα παρακαμπτήριο δρόμο την πρωταρχική ιδανική κατάσταση μητέρας-βρέφους.

Η ιδανική αυτή κατάσταση, όμως, σύμφωνα με την Klein (1957) και τον Winnicott (1965) εμπεριέχει όλες αυτές τις αρχαϊκές μορφές «αγάπης», όπως την ενσωμάτωση και τον έλεγχο του αντικειμένου, που συνδέονται με την επιθετικότητα και με την έλλειψη ενδιαφέροντος γι' αυτό. Το ζητούμενο, κατά τον Kernberg (1991), είναι το κατά πόσον μπορεί η αγάπη να υπερισχύσει της επιθετικότητας ή, αλλιώς, κατά πόσον η επιθετικότητα μπορεί να στρατολογηθεί στην υπηρεσία της αγάπης. Κατά πόσον δηλαδή η επιθετικότητα θα χρησιμοποιηθεί για να προστατέψει την αγάπη του ζευγαριού από διάφορους εξωτερικούς παράγοντες, π.χ. τον φθόνο του κοινωνικού περιβάλλοντος, ή όχι. Μέσα στην ίδια τη σχέση θα κινητοποιηθούν τόσο οι επιθυμίες επανόρθωσης όσο και οι επιθετικές ανάγκες που σχετίζονται με παθολογικές σχέσεις του παρελθόντος. Στη δεύτερη περίπτωση ο κύριος μηχανισμός με τον οποίο το ένα μέλος προκαλεί το άλλο να επαναλάβει το παρελθόν στο παρόν είναι η προβλητική ταύτιση. Σε μια τέτοια περίπτωση το ζευγάρι μπορεί να οδηγηθεί σε μια ισορροπία μέσα από την επιθετικότητα, που όμως είναι τόσο απογοητευτική όσο και ερεθιστική –και είναι αυτό που έχει χαρακτηριστεί ως «ιδιωτική τρέλα» ή «ένωση στην τρέλα».

Θα ήθελα κλείνοντας να εκθέσω ένα άλλο κλινικό παράδειγμα θέτοντας εκ παραλλήλου και κάποια ερωτήματα:

Ο κ. Γ. δεν ζήτησε ο ίδιος βοήθεια. Ένας στενός του συγγενής κανόνισε τη συνάντηση και τον συνόδευσε. Τον απασχολούσε το ότι, όπως πίστευε, το μισό του κεφάλι δεν λειτουργούσε καθόλου, κάτι που απέδιδε σε αμαρτίες του παρελθόντος, αλλά και μια σεξουαλική δυσλειτουργία που ανάγκασε την κατά τα άλλα θρήσκα γυναίκα του, να τον πιάσει στο θέμα αυτό. Στο παρελθόν, μεταξύ άλλων, είχε ακουστικές και οπτικές ψευδαισθήσεις, είχε νοσηλευτεί γι' αυτά και βρισκόταν τώρα σε φαρμακευτική αγωγή. Όλα αυτά δεν φαινόταν να τον απασχολούν ιδιαίτερα ούτε και τα θεωρούσε άξια λόγου, αντίθετα από τον συνοδό του. Θεωρούσε ότι, αφότου μετανόησε πριν μερικά χρόνια για τη ζωή που έκανε και αισθάνθηκε μέσα του τη χάρη και την αγάπη του Θεού, τίποτε από αυτά δεν είχε ιδιαίτερη σημασία. Οι κοινωνικές του σχέσεις χειροτέρευαν από τότε, καθώς και οι σχέσεις του στη δουλειά του. Ένας λόγος γι' αυτό ήταν και το ότι ασχολιόταν συνεχώς με το να προσπαθεί να εξακριβώσει ποιοι είναι πιστοί και ποιοι σατανιστές. Τελευταία φοβόταν όλο και περισσότερο κάποια άτομα, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να φέρει σε πέρας στοιχειώδεις δραστηριότητες. Ο κ. Γ. αδυνατούσε να διακρίνει τη φαντασία του από την πραγματικότητα. Αυτό που άλλοι το βιώνουν συμβολικά, εκείνος το βίωνε πραγματικά. Ισχυριζόταν ότι μπορούσε να διακρίνει πότε μια σεξουαλική του διέγερση ήταν αποτέλεσμα σατανικής δράσης ή όχι. Έδινε την εντύπωση ότι πολλά από αυτά που του συνέβαιναν μέσα του, τα αντιμετώπιζε ως ξένα σώματα, τα απέρριπτε και τα βίωνε ως εξωτερικές επιδράσεις. Η αναζήτηση της αγάπης είχε μετατοπιστεί από τους ανθρώπους και ειδικότερα από τη γυναίκα σε κάποιον υπεράνθρωπο και εξιδανικευμένο άνδρα.

Τί μπορούμε να πούμε σε αυτή την περίπτωση για τις ταυτίσεις, για τις εσωτερικευμένες σχέσεις, και τί είδους αγάπη, δηλαδή ταύτιση με και κατανόηση για τις ανάγκες του και τις επιθυμίες του, μπορεί αυτός ο άνθρωπος να εισέπραξε από το πρωταρχικό αντικείμενο αγάπης; Ερωτήματα που θυμίζουν τον Winnicott (1945· 1956) και τον ρόλο που υπέθεσε ότι εκπληρώνει η επαρκής [good-enough] μητέρα, ότι ανταποκρίνεται δηλαδή στις ανάγκες του βρέφους της χωρίς να παρεμβαίνει ή να παρεμποδίζει, ενώ παράλληλα προωθεί τον ψυχολογικό αποχωρισμό του βρέφους από την ίδια. Έτσι συντελεί στην εσωτερικευση αυτών των ιδιοτήτων της από το βρέφος, που είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για τη δυνατότητά του να προκύψει ως ύπαρξη και να μπορέσει να αναπτυχθεί και να διαφοροποιηθεί. Με άλλα λόγια, μέσα από τη δυαδική σχέση με τη μητέρα, η οποία μπορεί να ταυτίζεται αλλά και να διαφοροποιείται από το βρέφος της, εσωτερικεύονται οι ικανότητες για ταύτιση και για διαφοροποίηση. Ίσως αυτή η διαδικασία να βρίσκεται πίσω από αυτό που συνήθως περιγράφουμε ως αγάπη. Μια αγάπη, οι περιπέτειες της οποίας μέσα στις ανθρώπινες σχέσεις αναδεικνύουν τα προβλήματα και τις στρεβλώσεις που χρειάζεται να ξεπεράσει αυτό το κομμάτι του εαυτού που, όπως περιέγραψε ο Rosenfeld (1971), είναι ικανό να αγαπήσει, επειδή μπορεί να αναγνωρίσει την εξάρτηση.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abraham, K. [1924] 1973. Character formation on the genital level of libido development. Στο Selected Papers, 407-417. Νέα Υόρκη: Basic Books.

Altman, L. 1977. Some vicissitudes of love. *Journal of American Psychoanalytic Association* 25:35-52

Bak, R. 1973. Being in love and object loss. *International Journal of Psychoanalysis* 54:1-7.

Balint, M. [1947] 1953. On genital love. Στο *Primary Love and Psychoanalytic Technique*, 128-140. Νέα Υόρκη: Liveright.

Balint, M. 1956. Perversions and genitality. Στο *Perversions, Psycho-Dynamics and Theory*, επιμ. S. Lorand, 16-27. Νέα Υόρκη: Gramercy Books.

Bergmann, M. 1971. Psychoanalytic observations on the capacity to love. Στο *Separation-Individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler*, επιμ. J. B. McDevitt & C. G. Sttlage. Νέα Υόρκη: International University Press.

Bergmann, M. 1988. Freud's Three Theories of Love in the Light of Later Developments. *Journal of American Psychoanalytic Association* 36:653-672.

Binstock, W. 1973. On the two forms of intimacy. *Journal of American Psychoanalytic Association* 21:93-107.

Fenichel, O. 1945. *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*. Νέα Υόρκη: Norton.

Freud, S. 1921. *Group-Psychology and analysis of the Ego*. S.E. 18.

Gruenberger, B. [1971] 1979. *Narcissism*. Νέα Υόρκη: International University Press.

Joffe, W. & J. Sandler. 1965. Notes on pain, depression and individuation. *Psychoanalytic Study of the Child* 20: 394-424.

Kernberg, O. 1974α. Barriers to falling and remaining in love. *Journal of American Psychoanalytic Association* 22:486-511.

Kernberg, O. 1974β. Mature Love: Prerequisites and Characteristics. *Journal of American Psychoanalytic Association* 22: 743-768.

Kernberg, O. 1980. *Internal World and External Reality*. Νέα Υόρκη: Aronson.

Kernberg, O. 1991. Aggression and love in the relationship of the couple. *Journal of American Psychoanalytic Association* 39:45-70.

Klein, M. 1957. *Envy and Gratitude*. Νέα Υόρκη: Basic Books.

Laplanche, J. & J. B. Pontalis. 1983. *The Language of Psychoanalysis*. Λονδίνο: Hogarth Press.

Mahler, M. S. 1968. *On Human Symbiosis and the Vicissitudes of Individuation*. Νέα Υόρκη: International University Press.

Reich, W. [1929] 1948. The genital character and the neurotic character. Στο *The Psychoanalytic Reader*, επιμ. R. Fliess, 148-169. Νέα Υόρκη: International University Press.

Rosenfeld, H. 1971. A clinical approach to the psychoanalytic theory of the life and death instincts: An investigation into the aggressive aspects of Narcissism. *International Journal of Psychoanalysis* 52:169-178.

Van der Waals, H. G. 1965. Problems of Narcissism. *Bulletin of Menninger Clinic* 29:243-274.

Waelder, R. [1930] 1976. The principle of multiple function: observations on overdetermination. Στο *Psychoanalysis: Observation, Theory, Application*, επιμ. S. A. Guttman, 68-83. Νέα Υόρκη: International University Press.

Winnicott, D. W. 1945. Primitive emotional development. *International Journal of Psychoanalysis* 26:137-143.

Winnicott, D. W. 1956. On Transference. *International Journal of Psychoanalysis* 37:386-388.

Winnicott, D. W. 1965. *The Maturation Processes and the Facilitating Environment*. Νέα Υόρκη: International University Press.